

?HAKKA GİDEN YOL NASIL KATEDİLİR

<"xml encoding="UTF-8?">

YEDİNCİ BÖLÜM

HAKKA GİDEN YOL NASIL KATEDİLİR?

Hakka giden yolun salikinın şu bir kaç noktaya riayet etmesi gerekir. Bu yolun rehberleri olan Ehl-i Beyt'in (Allah'ın selamı onlara olsun) açıklamış olduğu bu noktaları bilmek ve amel etmek sayesinde bu yolu katetmek kolaylaşır. Bunları gözardı etmek ise insanı yoldan alıkoyar.

Bu noktalar şunlardan ibarettir:

1- Bütün hayırlar Hak Teala'nın nezdinde olduğunun bilinci içerisinde olup ondan gayrisinden hayır talep etmemelisin. Halkdan muaşeret edip düşüp kalkmada da Hak Teala'nın nezdinde olan hayrı ve onun rızasını kazanmayı amaç edinmelisin. Mesela amacın sadece halka ihsanda bulunup onlara hayır ve yarar ulaştırmak olmalıdır. Zira Ehl-i Beyt'ten gelen hadislerde olduğu gibi halk Allah Teala'nın sofrasından geçinen bir aile olarak nitelendirilmiştir. Hak Teala'nın nezdinde ise en sevimli kimse O'ndan geçinen bir aileye hizmet eden kimsedir.

O halde hadis-i şerifteki Allah Teala'ya en sevimli kimse olmak şerefine ulaşmak istersen bu hususa önem ver ve bil ki, halktan bu yol ile kazandığın şey onlara ulaştırdığın yarardan daha fazladır. Zira sen onların aracılığıyla Hak Teala'ya en sevimli olmak makamına ulaşmaktasın; (bu da sana yeter). Halktan bunun dışında bir karşılık ve yarar bekleme. Hak Teala'nın dışında kalan herşeyden ümit ve beklentini kes.

Muaşeretteki prensibin insanlara iyilik yapmak ise, bunun ilk aşaması olarak kendini onlardan gelebilecek kötülöklere tahammöl etmeğe ve kötölüğe kötölökle karşılık vermemeğe hazırlamalısın. Bu senin onlara yapabileceğin ilk ihsandır. Bu işi yaptıktan sonra yani kendini

onlardan gelen kötülöklere karşılık vermemeğe hazırladıktan sonra bununla da yetinmemelisin,
zira sen Ehl-i Beyt'e uymak istiyorsun;

Ehl-i Beyt'in ahlakı ise kendilerine kötölük yapana iyilikle karşılık vermek, ihsan etmek, kendilerine karşı zulüm ve haksızlıkda bulunanı affetmek, kendileriyle ilişkiyi kesen kimseyle ilişki kurmak ve kendilerine esirgeyene bağışta bulunmaktır. Ehl-i Beyt'e (a.s) uymak istediğine göre onlar gibi sen de halkın kötölüğü karşısında onlara iyilikte bulunma makamına erişmek için kendi nefsinin böyle bir sahnenin vuku bulmasını arzulayan biri olarak hazırlamalısın ki,

bu sebeple kötölük yapana iyilikle karşılık verme faziletine erişebilesin, Çünkü Resul-i Ekrem (s.a.a) ve Ehl-i Beyt'inin (Allah'ın selamı onlara olsun) ahlak ve sireti de budur zaten. Hazreti Ali, (Allah'ın selamı ona olsun) şöyle buyurmuştur:
"Allah Teala yanında en sevimli kul, peygamberine uyan kimsedir."

İşte sen de diğerinin kötölüğüne iyilikle karşılık verirsen herşeyden önce bu yüce makama ulaşırsın; ayrıca kendi acizliğine rağmen kötölük yapana iyilikle karşılık verdin mi yüce kerem ve mutlak zenginlik sahibi Allah Teala'nın senin kötü amellerine ihsan ile karşılık vermesine layık olursun. Dolayısıyla, bu davranışından ötürü Hak Teala da sana böyle karşılık verir.

Allah Teala'nın, kötölüğe iyilikle karşılık vermeyi emretmesi, sana kendisinin böyle davranmağa daha evla olduğunu bildirerek böyle bir muameleye senin daha fazla muhtaç olduğunu belirtmek içindir. Bu yüzden insanlara böyle davranmayı emretmiştir. Böylece bu davranışından dolayı sana ulaşan menfaat, senin ihsanda bulunarak başka birine ulaştırdığın menfaattan daha fazladır. Dolayısıyla, basiretin olursa kötölüğe kötölükle karşılık vermek bir yana dursun onun sana yaptığı kötölüğünü, gerçekte seni böyle makamlara ulaştırdığı için teşekkürü gerektiren birer ihsan olarak görürsün.

Elbette bütün bunlar bir insandan gerçekten de sana bir kötölük dokunduğu takdirdedir. Ama sen diğerine haksızlık yaptığın halde -genelde olduğu üzere- sonra kendini haksızlığa uğramış olarak gösterdiğin durumlarda ise bu vebaldan kurtulmak için ne yapman gerektiği apaçık bellidir. Zira biz,

haksızlığa uğradığını ileri sürerek şikayette bulunmayan bir insan görmedik. İster kötü, ister iyi

insan olsun şimdiye kadar gördüğümüz her iki hasımdan hiç birisi diğerine karşı zulüm ve haksızlık yaptığını itiraf etmiş değil. Tekvalı ve salih insanlar bile,

birbirleriyle kavga ettiklerinde her ikisi de diğeri tarafından haksızlığa uğradığını, kendisinin diğerine iyilik yaptığını ve onu kötülüklerine tahammül ettiğini iddia ettiklerini görmüşüzdür.

Oysa onların hiçbirisi bile bile yalan konuşmaz, yalana teşebbüs etmeye cüret edemezler.

O halde, bunun da kötülüğe emreden nefsin, batıla hak elbisesi giydirerek sahibini yanıltmak için yaptığı hilelerinden diğeri birisi olduğunu düşünmelisin.

İşte bunun içindir ki, Allah Teala mahkemede adilin adaletine itimad edilerek onun kendi lehine verdiği şahadetinin kabul edilmesine izin vermemiştir. O halde biraz insafı olan kimse, kendisi hakkında düşüncesini suçlamalı ve kendi lehine olan şahadetini Allah Teala'nın kabul etmediği gibi kendisi de kabul etmemelidir.

Ayrıca, ilişkinin temelini diğerlerinden yararlanmak değil, onlara yardım ulaştırmak esası üzerine kurduğun takdirde halkdan menfaat beklememekle kalbini rahatlatmış olursun. Bu da nefis zenginliğidir. Nefis zenginliği ise büyük bir zenginliktir. Elbette insanlara ilk iyiliğin onları

rahatsız etmemen ve onları incitecek hareketlerden kaçınmandır. Daha sonra, nefsin onlardan gelebilecek acılara tahammül etmeye hazırlamalısın. Sonra da tek çaban ve amacın onlara ihsanda bulunmak olmalıdır.

Nefsin buna hazırladığın takdirde, onlardan sana bir iyilik ulaşırsa bu iyiliği

onlardan beklemediğin için daha bir zevkli olur. Onların sana sundukları hediyeden gerçekten gözlerini kesip iyiliklerini kabul etmeni beklediklerini sezersen onu kabul et. Zira onu kabul etmen de, her ne kadar ona ihtiyacın olmasa bile onlar için bir ayrı ihsandır. Böyle bir hedeyi geri çevirmen onların kalbini incitir. Bu da onların hakkında kötülük sayılır. Oysa sen onlara kötülük yapmamaya karar vermiş ve buna da emredilmişsin.

Ama onların sana sundukları hediye yalnızca bir örf ve adet icabı olur ve kalben onu kendilerine geri iade etmeni beklediklerini hissedersen, o hedeyi onlardan kabul et ve sonra senin onlara hediyen olarak tekrar onlara geri iade et. Ama onlar bunu kendilerinden kabul edip sonra ondan daha fazla ve

daha değerli bir şeyle karşılık vermeni beklerlerse, imkan dahilinde o ihsanı onlardan kabul et ve sonra daha fazlasıyla karşılık ver. Bu onlara bir ihsandır. Fakat bunu yaparken onların, bu ihsandan karşılık beklediklerinin farkına vardığını belirtme ve işi zahirde olduğu gibi yürüt. Bu senin onlara bir ihsanıdır. Kısacası; ey kardeş, Allah-u Teala adalet ve ihsana emrediyor ve bil ki, diğerlerine davrandığın gibi sana davranılacaktır.

Bunu da bilmelisin ki halka ihsanda bulunmak çok mal harcamakla olmaz. Bir çok mal harcayan iyilik ve ihsan etmek makamına erişemezler. Nasıl iyilik yapacaklarını bilmediklerinden mal harcamaları kalp kırmak ve incitme vesilesi olur; maksatları iyilik yapmak iken nihayetle yaptıkları tahkir edici bir sadaka olur. Bütün bunlar da Ehl-i Beyt'ten gelen emirlerin ihmal edilip onların gidişatına dikkat edilmediği içindir.

Mümin bir kardeşinin ihtiyacını gidermek istersen bilmelisin ki Ehl-i Beyt, insanlara yardım etmek ve diğerlerinin ihtiyacını gidermek hususunda şu bir kaç şeyi göz önünde bulundurmaya şart bilmişlerdir:

1- Diğerinin ihtiyacını gidermek için yaptığın işin önemi kendiliğinden anlaşılınca dek o işi küçümsemek.

2- Geciktirmeden hemen yapmak;

3- Kendiliğinden bilininceye dek onu gizlemek.

Bunların hepsine riayet etmedikçe birisinin ihtiyacını hakkıyla gidermiş sayılmazsın; yaptığın iş kusurlu olur, hatta bazen bu hareketinle ihsan yerine onu incitmiş olursun.

Halk genellikle birisinin ihtiyacını gidermek istediklerinde bu kurallara uymadıklarından amelleri gereğince kabul olmaz. Yani mal harcamanın acısını tatmalarına rağmen mümini sevindirmek olan semeresine ulaşamazlar. Birisinin ihtiyacını giderirken önce vaad verir, daha sonra onu askıda bırakıp geciktirir; onun sözünde durmasını bekleyen muhtaç adam ölümden daha ağır olan bekleme acısını yudumlayıp kıvranıverir,

daha sonra bu bekleyişler ümitsizliğe dönüşür; yani beklemenin yanısıra bir de ümitsizlik acısını yaşar. Ağız açmak, utanmak, beklemek ve ümitsizliğe kapılmak gibi bir çok acıya katlandıktan sonra bu adamın ihtiyacı giderilse bile artık bunun ne faydası var?! Bu durumda bu işin günahı sevabından çok olur.

Bazı rivayetlerde olduğu gibi, Ka'be'nin saygısından daha büyük olan müminin saygısı karşısında "bu küçük bir şeydir" deyip de yaptıkları iyilikleri küçümseyecekleri yerde "biz sana büyük bir iyilik yaptık" gibi sözlerle adeta karşıdakini Allah-u Teala'nın kulluğundan çıkıp kendilerine kul olmasını beklerler.

Yine ihsanlarının daha halis niyetle olup riya'dan uzak olması için halkdan gizleyecekleri yerde onu tüm halka açarak Hak Teala'nın bu hadisdeki "Sen gizlemeğe çalış ben aşıkâr etmeğe çalışacağım" sözünü görmemezlikten gelirler. Fıtratları bozulmuş olan halkın huyu işte böyledir.

Bütün bunlardan anlaşılıyor ki: İyilik yapmanın temeli mal harcamak değil yukarıda saydığımız hususlara dikkat etmektir. Birisine iyilik yapmak, işi onun isteğı gereğince yürütüp onun kalbini incitmekten kaçınmaktır. O halde eğer birisi verdiği hediyeği kabul etmeni isterse, senin ona iyiliğın onu kabul etmendir.

Eğer, iyilik hususunda ondan öne geçmeyi istiyorsan daha iyi bir karşılıkla veya en azından onun misli olan bir şeyle karşılık vermelisin ona. Ehl-i Beyt'in (Allah'ın selamı onlara olsun) tavsiye ve ahlakını inceleyip takip edenlere bu ve benzeri nükteler gizli değildir.

Halkla muaşiretin, onlara yarar sağlamak, onlara bir menfaat ulaştırmak esasına dayalı olur ve asla onlardan bir şey ummazsan, insanlardan bir şey umacağına, hiç bir zaman kimseyi boş çevirmeyen ve hiç bir vakit cimrilik etmeyen Allah Teala'dan umarsan, O'ndan istersen o zaman, (halka hizmet bahanesiyle) bütün vaktini halka uğraşmakla,

onlar için koşup durmakla geçirmemelisin. Zira Ehl-i Beyt'ten sana "Tanışlarını azalt ve tanıdığını da unut" emri gelmiştir. Bu emrin hikmeti ise hiçbir şeyin seni, yaratıcın Allah'a yönelmekten alı koymamasıdır. Çünkü kalbi Allah'a yönelmekten alıkoyan bütün uğraşılardan arındırarak ibadete koyulmakla kazanılan maneviyat halkla haşır naşır olmakla kazanılmaz.

Bunun için imamlardan birine (Allah'ın selamı onlara olsun): "Akik çölünden ayrıldın ve yalnızlığa koştun" denildiğinde, "Eğer sen yalnızlığın tadını tatsaydın kendinden bile kaçardın" diye buyurmuştur. Buna göre, halkla muaşiretle ilgili açıklamalardan, onlarla muaşirete ihtiyaç duyduğunda davranışın anlattığımız şekilde olması gerekir demek istiyoruz. Maksat, halkın maslahatlarıyla uğraşmayı yegane iş edinmen değildir.

O halde vaktini bölüp ayırman gerekir. Vaktinin bir bölümünü Allah-u Teala'ya dua edip yalvarmaya, diğer bir bölümünü ise Allah'ın rızasını kazanacak şekilde halkla muaşirete ayırmalısın; fakat Hak Teala'ya ibadete raz-u niyaz etmeye ve ona yalvarmaya daha çok ehemmiyet verip onu kendin için bir amaç edinmelisin. Zira asıl senden istenen de budur. Böyle yaptığın takdirde, ikinci iş için ayırdığın vakit de birinciye dönecektir.

Aksi takdirde, nefsin zevke yönelecek bu da senin için bir vebal olacak; bu durumda ne dünya ve ne de ahiret sevabına erişemezsin. İnsanların hep müptela olduğu zulüm, mazlumiyet ve arkadaşlarından şikayet acısını sen de tadacaksın zaten onlar da devamlı olarak senden şikayet etmektedirler. O halde onların rızasını asla elde edemezsin.

Kısacası; Allah'a yönelip yalnızca O'na dönmekten gayri bir hayır ve rahatlık yoktur. Ahiret ve dünya zorluk ve üzüntüleri de bununla kolaylaşır. Aksine bütün zorluk, acı ve gamlar Allah-u Teala'dan gaflet edip ondan yüz çevirmekten kaynaklanıyor. Bunlar Allah yolunu hakkıyla katetmek isteyen kimselerin riayet etmesi gereken noktalardan sadece ilkidir.

2- Bir Ehl-i Beyt dostu, Allah-u Teala'nın rızasını kazanmak için insanların hakkını gözetmek zorundadır. Zira Allah-u Teala'nın rızası için halkın haklarını gözetmek Allah-u Teala'nın hakkını gözetmek demektir. Halkın haklarını görmezlikten gelmek de Allah'ın hakkını görmezlikten gelmek sayılır.

Bunu gözetmek istersen Hak Teala'nın onlar için farz kıldığı haklara cahil kalmaman ve onların senin üzerinde bir çok hakları olduğunu bilmen gerekir. Bu hakların ne olduğunun farkında mısın?! Allah-u Teala'dan onları yerine getirmen için yardım dilemelisin. Bunları yapmaktan aciz olsan aciz olduğuna itiraf etmen yeterlidir.

İlk olarak, onlar Ehl-i Beyt mektebine bağlı insanlar iseler "Hz. Ali'nin Allah'ın velisi" olduğuna inanıyorlarsa şunu bilmelisin ki bu inancı taşıyan birsinin senin boynundaki haklarını yerine getirmeği bırak, hatta ne haklara sahip olduğunu tasavvur bile edemezsin. Bu asla mümkün değildir.

Zira, Hz. Ali'nin (a.s) Allah'ın velisi olduğuna inanan kimsenin hakkı, mensup olduğu kimsenin hakkına tabidir. Hz. Ali'nin hakkı ise Resulullah'ın (Allah'ın selamı ona ve Ehl-i Beyt'ine olsun) hakkına tabidir. Resulullah'ın (Allah'ın selam ve rahmeti ona ve Ehl-i Beyt'ine olsun) hakkı da

Allah-u Teala'nın hakkına tabidir.

Allah-u Teala'nın hakkını gözetip yerine getirmek de mümkün değildir. Oysa Resulullah (Allah'ın selam ve rahmeti ona ve Ehl-i Beyt'ine olsun) Ebuzer'e buyurmuştur ki:
"İnsanlar Allah Teala'nın haklarını yerine getiremezler. Allah Teala'nın nimetlerini halk sayamaz.
Ama siz akşam ve sabahleyin devamlı olarak tevbe edin."

Yine Resulullah (Allah'ın selam ve rahmeti ona ve Ehl-i Beyt'ine olsun) Hz. Ali'ye işaret ederek bazı sahabilere buyurmuştur ki:
"Bunun dostuyla dost olun gerçi babanız ve çocuklarınızın katili olsa bile; bunun düşmanıyla da düşman olun babanız ve çocuklarınız olsa bile."

Dikkat et! birisinin Hz. Ali'ye mensub olması ve onu sevmesi, hatta kendi baban ve çocuklarını öldürmek konusunda bile ona müsamahalı davranıp onu af etmeni farz kıldığına göre bundan küçük olan kusurları affetmenin gerektiği açıktır.
Hayır! Sadece müsamaha ve affetmekle yetinmemeli, bilakis onu sevip ona saygı duymak da farz kılınmıştır.

Çünkü onunla dost ol demiştir; dost olmak ise bunları gerektirir. Hz. Ali'ye (Allah'ın selamı ona olsun) mensub olan kimseye kendini bile feda etsen bu onun hakkı yanında azdır. Şair'in deyişiyle:

"Bu diyarın sevgisi gönlümü çalmış değil.
Bu diyarda bulunan mahbubun sevgisi deli etmiştir beni."

Sen Hz. Ali'yi (a.s) sevene müsamaha gösterip onu affedersen Hak Teala da Hz. Ali'ye (Allah'ın selamı ona olsun) olan sevgin hatırına sana müsamahayla davranıp günahlarını affetmeğe daha layıktır. Çünkü Allah-u Teala'nın Hz. Ali'ye (Allah'ın selamı ona olsun) olan muhabbeti senin muhabbetinden daha fazladır.

Özellikle eğer o şahıs Hz. Emir-ül Müminin Ali'nin (Allah'ın selamı ona olsun) emirlerine itaat etmede kusurlu olursa ve sen sadece Hz. Ali'ye (Allah'ın selamı ona olsun) bağlılığı ve muhabbeti hatırına ona saygı gösterirsen bu senin Hz. Ali'ye olan saygının daha çok olduğunu gösterir.

Çünkü şahsiyeti itibarıyla saygıya layık olan birisine gösterilen saygı onun kendisi için de gösterilmiş olması sözkonusudur; ama böyle bir kabiliyet ve liyakatı olmayan şahsa sırf Hz. Ali'ye (a.s) intisap ettiğin için iyilik yapman senin Hz. Ali'ye (a.s) saygının daha fazla olduğunu gösterir.

İşte bu, üstlenmekten aciz olduğun gerekli haklardan sadece birisidir. Bunun yanısıra o adam Hz. Ali'nin (Alah'ın selamı ona olsun) kendi evladı, mezarının ziyaretçisi, mezarının komşusu, mezarının hizmetçisi, o İmam'ın kendi veya evlatlarından birisinin ismini taşımak gibi bir intisabı da olursa onun hakkı daha fazla olur.

Ama akrabalık, komşuluk, arkadaşlık, dua etmek, Kur'an öğretmek veya bir ilim veya bir kemal öğretmek hakkı veya senden yaş bakımından büyük olması veya namazda iktida ettiğin imam veya müçtehidin olursa, sana veya akrabalarından birisine ihsanda bulunur, senden bir şey ister veya sana karşı iyi niyetli olursa ve Hz. İmam Zeynülabidin'in (Allah'ın selamı ona olsun) hukuk risalesinde açıklanan kıyamet günü sorulacak olan bu ve benzeri büyük haklara gelince onların üstesinden gelip bu haklar karşısında kendine bir mazeret bulamazsın.

Bir hadiste: "Üç şey kıyamet günü şikayette bulunacaklar: Terk edilip içinde namaz kılınmayan mescid, evde bir köşeye konup okunmayan, üzerine toz konan Kur'an ve sözü dinlenmeyen alim." diye buyrulmuştur.

Burada, kıyamet günü hesap için getirildiğinde adil ve hakim olan Hak Teala'nın huzurunda hem Beytullah ve hem Kur'an-ı Kerim ve hem de Allah'ın velisinin insandan şikayet etmek için geldiğinde onun durumunun ne olacağını düşünebiliyormusunuz?! Acaba bunlardan hangisinin şikayeti dinlenmez veya hangisinin

hak ve Allah Teala'nın nezdinde olan hürmeti inkar edilebilir?! İşte bunların hepsi, kıyamet günü yerine getirmediğin için bir mazeret gösteremeyeceğin büyük haklardır.

Ayrı bir hadisde, "Eğer birisi diğerinin yanında hapsirirsa yanındaki ona "Allah sana rahmet etsin" demezse kıyamet günü hapsiran adam ondan hakkını isteyip alacaktır" denmektedir.

O halde, ey kemale ermek isteyen kardeş; Hak Teala'nın sana emanet bıraktığı akıl gözüyle baksan kusuruna itiraf edip boynuna gelen haklardan kurtulmağa çalışırsın. Şunu bilmelisin ki,

müminler senden her ne kadar hak talebinde bulunurlarsa yine de onlar senin boynunda talep etmedikleri bir çok hakları kalır. Bu yüzden Allah'ın seni affetmesi ve onları senden razı etmesi için onlardan özür dilemeye ve elinden geldiği kadar onlara iyilik yapmağa çalışmalısın; Eğer bu gözle halka bakacak olursan o zaman Allah'ın yolunu katetmeğe muvaffak olabilirsin.

3- Allah'a yönelip insanlara güvenmemek ve onlardan çekinmek gerekir. Akıl sahibi insan kendi halini düşünüp, kendi işiyle meşgul olan, dilini koruyup, yaşadığı döneminin insanlarını tanıyan kimsedir. Böyle birisi hakkında Hz. Ali (a.s) dua ederek şöyle buyurmuştur:

"Allah böyle olan kimsenin temellerini sağlamlaştırsın ve kıyamet günü ona eman versin." Usul-u Kafi'de yeralan bir hadiste Cabir'den şöyle rivayet edilmiştir. Ben İmam Muhammed Bâkır'ın (a.s) huzuruna geldim. İmam, "Ey Cabir, vallahi ben mahzunum, kalbim meşguldur" buyurdu. Ben, "fedanız olayım, sizi üzen nedir?" dedim. İmam, "Ey Cabir" dedi "Kalbine Allah'ın halis dini giren kimsenin kalbi yalnız Allah'la meşgul olur."

Hz. Ali'nin (a.s) ashabından bazılarına yazdığı mektupta şu cümleler yer almıştır: "Kim Allah Azze ve Celle'den çekinse (takvalı olsa) izzet kazanır, güçlenir, doyar ve kanar; ve artık dünya ehlinde ayrılır. Bedeni dünya ehliyledir, ama kalbi ve akli ahiret barınağı olur."

Allah'ın lütuflarına ısınan kimse, Allah'ı zikretmenin tadını tadan bir insan bu halden çıkmaktan dehşet eder, korkar, bundan ayrılmağa razı olmaz; Allah bir kulunun kalbinde bu hali yerleştirir, onunla meşgul olmaya alıştıırır ve bununla birlikte Allah'tan gayrı şeylere ikinci mertebede teveccüh etmesini sağlarsa,

böyle bir insanın asıl teveccühü Allah'a yönelmek, onun zikriyle uğraşmak olur ve ikinci mertebede olan uğraşından kaçmaya çalışır ama onun Allah'tan gayrı şeylerden çekinmesinin belirtileri uzuv ve hareketlerinde görülmez. Hz. Ali (a.s) mü'minleri vasfederken "Hüznü kalbinde ve sevinci yüzündedir" diye buyurmuştur.

Elbette bazen bu halini "İmam Muhammed Bâkır'dan (a.s) nakledilen hadiste görüldüğü gibi, açığa vurması icabeder. Bu da insanın en yakın dostundan bile çekinmesi ve yalnız Allah'a güvenmesi gerektiğini gösterir. İnsan halkla haşır-neşir oluşunu Allah'a yakın olmak için vesile sayamaz; çünkü bunun en büyük etkisi tabii eğilim ve diğer insanlarla irtibat kurmakta aldığı

zevktir.

Bu ise görüldüğü gibi Allah'a kulluk etmenin gerektirdiğı bir davranış olmayıp nefsani bir davranıştır ve insanın kendi nefsinin kulu olmasına sebep olur; bu durumda insanı Allah'a kul olmak şerefinden çıkarır; oysa ki, insanın yaratılışının gayesi Allah'a kul olmaktır. Bu konuda Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurmaktadır: "İnsan ve cinleri yalnız bana ibadet etsinler diye ".yarattım